

VAI KRIMINĀLLIKUMA NORĀDES PAR NOZIEDZĪGO NODARĪJUMU VAINAS FORMĀM IR PIETIEKOŠI SKAIDRAS?

DOES THE CRIMINAL LAW DIFFERENTIATE AMONG THE VARIOUS FORMS OF *MENS REA* CLEARLY ENOUGH?

Māris Leja, Dr. iur. cand.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The article deals with the flaws of the Criminal Law in determination of the particular form of mental element (*mens rea*) which is required for the specific criminal offense. Taking into account that the majority of legal provisions does not contain such indications, one of the elements of criminal offense is not described by the law. Such legislator's approach raises doubts about the compliance of the Criminal Law with the principle of legal certainty.

The article also criticizes opinions expressed in legal theory that attempt to fill the gaps allowed by the legislator, as well as offers amendments to the Criminal Law aiming to improve its coherence.

Atslēgvārdi: nodoms, nolūks, neuzmanība, tiesiskās noteiktības princips.

Keywords: intention, purpose, negligence, principle of legal certainty.

Ievads

Atbildot uz virsrakstā ietverto jautājumu, atbilde ir “viennozīmīgi – nē”.

Krimināllikumā (turpmāk – KL) šai ziņā nav konsekvences:

- ir normas, kurās ir tieša norāde uz nodomu vai neuzmanību;
- ir normas, kurās lietoti termini, no kuriem vismaz netieši var mēģināt izsecināt par nepieciešamo subjektīvās puses (vainas) formu;
- ir normas, kurās nav nekādu norāžu.

Normu skaits, kas pieskaitāmas trešajai kategorijai, ir visai ievērojams. Tas nereti rada strīdus par to, ar kādu subjektīvās puses formu izdarāms konkrētais noziedzīgais nodarījums. Turklāt šāda likumdevēja pieeja ir apšaubāma no tiesiskās noteiktības principa aspekta, jo viena no noziedzīga nodarījuma sastāva obligātajām pazīmēm – subjektīvā puse – likumā nav norādīta vispār.

Turklāt arī tad, ja normā ir norāde par nodomu vai neuzmanību, nereti nav skaidrs, vai atbildība paredzēta par abiem to veidiem (tiešu un netiešu nodomu, ja minēts nodoms; noziedzīgu pašpaļāvību un noziedzīgu nevēribu, ja minēta neuzmanība) vai tikai par vienu no tiem.

Situāciju vēl neapmierinošāku padara tas, ka, mēģinot aizpildīt likumdevēja pieļautos robus, KL komentāros pat pie identiskas uzbūves normām nav konsekvences par to, ar kādu subjektīvās puses formu var izdarīt konkrēto noziedzīgo nodarījumu.

Turpinājumā detalizētāks apskats par šīm nepilnībām.

1. Norādes par nodomu un neuzmanību

Terminu dažādība. Lai gan pirmšķietami par normām, kurās iekļauta norāde par subjektīvās puses formu, nebūtu daudz ko teikt, tomēr zināmas problēmas atsevišķos gadījumos var radīt tas, ka tiek lietota atšķirīga terminoloģija. Līdz ar to var rasties šaubas, vai ar šo dažādo terminoloģiju ir domāts apzīmēt vienu un to pašu vai tomēr ko atšķirīgu.

KL Sevišķajā daļā nodoma apzīmēšanai parasti lietots termins “tīši” (piemēram, KL 71., 79., 106., 116., 125., 126., 127. u. c. pantos). Tas uzskatāms par atbilstošāko terminu subjektīvās puses apzīmēšanai, jo saskaņā ar KL 8. un 9. pantu “tīši” ir sinonīms terminam “ar nodomu”. Savukārt subjektīvo pusi neuzmanības formā parasti apzīmē termins “aiz neuzmanības”.

Tomēr līdzās šiem terminiem lietota virkne citu terminu, kas attiecināmi uz subjektīvo pusi, piemēram, “nolaidīgi” (KL 138. p. 1. d.), “neapzinīgi” (KL 189. p.),¹ “nevērīgi” (KL 108., 186. p.), “ļauņprātīgi” (KL 145. p. 3. d., 318. p. u. c.) u. c. Lai gan profesors U. Krastiņš uzskata, ka ar tiem nav domāta personas psihiskā attieksme un tie attiecas uz noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi,² J. Rozenbergs pamatoti secinājis, ka tie tomēr izmantojami subjektīvās puses formas noskaidrošanai.³ Tas pamatojams ar to, ka no valodnieciskā viedokļa tiem piemīt spēcīga subjektīva nokrāsa. Taču šeit rodas jautājums, vai šie dažādie termini vienmēr nozīmē to pašu vai ko atšķirīgu. Piemēram, vai nolaidība, nevērība un neapzinīgums ir tā pati neuzmanība vai tomēr rupja neuzmanība, vai pavisam kas cits.

Piemēram, par terminiem “neuzmanība” un “nolaidība” rodas šādas pārdomas.

Neuzmanības dalījums pēc smaguma pakāpes ir iespējams, ko apliecina gan civiltiesības, gan ārvalstu krimināllikumi.⁴ Ja pieņemtu, ka neuzmanība un nolaidība nav sinonīmi un tie apzīmē dažādas neuzmanības smaguma pakāpes (piemēram, termins “neuzmanība” – jebkādu neuzmanības smaguma pakāpi, bet termins “nolaidība” – rupju neuzmanību), būtu jāsecina, ka atkarībā no tā, kurš no tiem lietots, izvirzāmi atšķirīgi nosacījumi noziedzīga nodarījuma sastāva konstatēšanai. Tomēr, ņemot vērā, ka termins “nolaidība” KL nav definēts, ir neskaidrs, vai ar to domāts apzīmēt rupju neuzmanību, vai tomēr tas ir tikai termina “neuzmanība” sinonīms.⁵

¹ Ar KL grozījumiem, kas stājušies spēkā 2020. gada 6. jūlijā, šī norma ir zaudējusi spēku.

² Krastiņš U. Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu. Jurista Vārds, 2011, Nr. 29.

³ Rozenbergs J. Vainas institūts krimināltiesībās un tā nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā. Promocijas darbs. 2012, 122. lpp.

⁴ Sk. Civillikuma 1644.–1646., 1649., 2295., 1647., 1664., 1917. p. u. c. Savukārt Vācijā paredzēti noziedzīgu nodarījumu sastāvi, kuros iekļauta kvalificēta neuzmanības forma – vieglprātība (*Leichfertigkeit* – vācu val.). Juridiskajā literatūrā to parasti dēvē par rupju neuzmanību. Vieglprātīgi (*leichtfertig* – vācu val.) rikojas tas, kurš rikojas rupji neuzmanīgi (*grob fahrlässig* – vācu val.). Roxin C. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Bd I. München: Verlag C. H. Beck, 2006, S. 1092.

⁵ Vienā no tiesu prakses apkopojumiem sniegtās atziņas ļauj secināt, ka neuzmanība un nolaidība ir vērtētas kā sinonīmi. Tiesu prakse krimināllietās pēc KL 317. panta otrās daļas, 318. panta otrās daļas un

Vienīgais, ko iespējams pietiekoši skaidri secināt jau šobrīd, ir tas, ka nebūtu pareizi uzskatīt, ka nolaidība KL jāsaprot tādā nozīmē, kādā tā lietota 1933. gada Sodu likumā, proti, kā noziedzīga nevērība.⁶ Šāds secinājums pamatojams ar to, ka nebūtu loģiski, ja tiktu sodīts vienīgi vājākais neuzmanības veids, kas parasti tiek novērtēts kā mazāk kaitīgs, savukārt spēcīgais neuzmanības veids (noziedzīga pašpaļāvība) paliktu nesodāms.

Norādes identiskas struktūras normās. Par likumdevēja nekonsekvenci liecina arī tas, ka identiskas konstrukcijas normās daļā no tām šādi apzīmējumi ir, bet citās nav. Piemēram, KL 185. panta otrajā daļā iekļauta norāde uz neuzmanību, savukārt KL 135. panta ceturtajā daļā un 260. pantā šādas norādes nav. Šādos gadījumos vienīgais risinājums ir tiesību normas interpretācija, kur īpaša nozīme ir sistēmiskai metodei. Tās ietvaros veicama vairāku KL normu salīdzināšana. Tomēr ne vienmēr iegūtais rezultāts pārliecina.

Piemēram, pietiekami pārliecinošu rezultātu var sasniegt, sistēmiski vērtējot KL 135. panta ceturto daļu. To, ka pret grūtnieces nāvi nepieciešama neuzmanība,⁷ iespējams secināt, ja šīs normas sankciju salīdzina ar slepkavības kvalificēto sastāvu – KL 117. panta 1. punktu, kas paredz atbildību par tišu grūtnieces slepkavību. KL 135. panta ceturtajā daļā maksimālais sods ir brīvības atņemšana līdz 12 gadiem, bet 117. panta 1. punktā tas ir mūža ieslodzījums.⁸ Tišu nonāvēšanu aborta izdarīšanas laikā nevar vērtēt kā tādu apstākli, kas ļautu šo nodarījumu novērtēt kā ievērojami mazāk kaitīgu nekā grūtnieces tišu slepkavību citos apstākļos. Tātad, ja aborta izdarīšanas laikā grūtniece nonāvēta tiši, nav piemērojama KL 135. panta ceturta daļa, bet gan 117. panta 1. punkts.

Tomēr šāda salīdzināšana neļauj izdarīt tikpat pārliecinošu secinājumu, vērtējot, piemēram, KL 260. panta otrās daļas sekas – smagi miesas bojājumi. Šīs normas sankcija paredz brīvības atņemšanu līdz 8 gadiem, savukārt KL 125. panta pirmā daļa – tišu smagu miesas bojājumu pamatsastāvs – brīvības atņemšanu līdz 7 gadiem.⁹ Tātad norma, kurā ir norāde par tišu subjektīvās puses formu (KL 125. p. 1. d.), paredz īsāku maksimālo brīvības atņemšanas ilgumu nekā norma bez norādes uz subjektīvās puses formu (KL 260. p. 2. d.). Lai gan KL 125. panta otrās daļas kvalificētie sastāvi paredz bargāku sodu – brīvības atņemšanu līdz 10 gadiem, tomēr šie sastāvi nepārklājas ar KL 260. panta otrās daļas sastāvu, tāpēc pie sistēmiskās interpretācijas nevar tikt ņemti vērā. Līdz ar to ir šaubas, vai KL 260. panta otrajā daļā pret smagiem miesas bojājumiem iespējama vienīgi neuzmanība.

Risinājums. Lai novērstu šīs nepilnības, kā viens no risinājumiem jau agrāk ieteikts dot plašāk lietojamu skaidrojumu KL Vispārīgajā daļā.¹⁰

319. panta otrās daļas. 2014, 33. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas> [aplūkots 30.12.2020.]. Tomēr jebkāda motivācija tam, ka nolaidība un neuzmanība uzskatāmas par sinonīmiem, nav dota.

⁶ P. Mincs, komentējot Sodu likuma 46. pantu, kurā definēta neuzmanība, norādījis, ka nolaidība ir tad, ja vainīgais pat abstrakti neparedz sekas, bet atšķirībā no vienkārša "gadījuma" (*casus*) būtu varējis vai viņam būtu vajadzējis to paredzēt. Mincs P. Krimināltiesību kurss: Vispārīgā daļa. Rīga: 1934, 98.–99. lpp.

⁷ Krastiņš U. Jurista Vārds, 2003, Nr. 21.

⁸ Sankciju salīdzinājums veikts par tiesisko stāvokli, kas bijis spēkā 2021. gada 28. februārī.

⁹ Salīdzinājums veikts par tiesisko stāvokli, kas bijis spēkā 2021. gada 28. februārī.

¹⁰ Rozenbergs J. 2012, 61. lpp.

Šis ierosinājums ir atbalstāms, jo šāda norāde vēsturiski bija iekļauta 1933. gada 24. aprīļa Sodu likumā,¹¹ bet mūsdienās izmantota citu valstu likumos, piemēram, Krievijas, Vācijas, Austrijas un Šveices krimināllikumos.¹²

Šī jautājuma sakārtošana nepieciešama arī tāpēc, lai nodrošinātu tiesiskās noteiktības principa ievērošanu. Legalitātes princips *nullum crimen sine lege* vismaz teorētiski paredz, ka visām pazīmēm, pēc kurām konkrēto dzīves gadījumu iespējams definēt kā noziedzīgu pārkāpumu, iepriekš jābūt paredzētām likumā.¹³ Tomēr uz noziedzīgā nodarījuma subjektīvo pusi šī prasība lielākajā vairumā KL normu nav ievērota.

Arī Vācijā pirms StGB 15. panta spēkā stāšanās 1975. gada 1. janvārī, ar kuru noteikts, ka sodāma ir tikai tiša rīcība, ja vien likums kategoriski nav paredzējis sodu par neuzmanīgu rīcību, valdošais viedoklis bija tāds, ka likuma atrunas princips attiecas arī uz noziedzīga nodarījuma subjektīvo pusi,¹⁴ un tāpēc tika kritizēts, ka likumā nav attiecīgas normas.

Papildus minētajam ir jāpārvērtē atšķirīgo terminu lietojums KL, pēc iespējas to unificējot. Atšķirīgie termini atstājami tikai tad, ja tiem ir kāda īpaša nozīme.

2. Norādes par nodoma un neuzmanības veidiem

Vispārīgs raksturojums. Ja tiesību piemērošanas procesā noskaidrots, ar kādu subjektīvās puses formu – nodomu vai aiz neuzmanības – izdarāms konkrētais noziedzīgais nodarījums, nereti ar to nepietiek, jo papildus jāzina, ar kādu nodoma vai neuzmanības veidu to iespējams izdarīt.

Par šo jautājumu KL nav pateikts nekas. Vienīgi KL komentāros un praksē mēģināts aizpildīt šo robu. Taču šeit konstatējami būtiski trūkumi. Kopš 2013. gada 1. aprīļa, kad stājās spēkā KL 9. panta jaunā redakcija, nav būtisku šaubu tikai par to, ka formāla sastāva noziedzīgos nodarījumus var izdarīt tikai ar tiešu nodomu.

Krimināllikuma komentāri. KL komentāros, kas iznākuši 2015.–2016. gadā, tēzes par to, ar kādu nodoma vai neuzmanības veidu izdarāms konkrētais noziedzīgais nodarījums, bieži nav izprotamas.

Pirmais piemērs.

Komentāru sastādīšanas laikā KL 185. panta pirmajā daļā bija paredzēta atbildība par svešas mantas tišu bojāšanu vai iznīcināšanu. Tā ir vispārējā norma pret speciālajām, kurās paredzēta atbildība par īpašas kategorijas priekšmetu bojāšanu vai iznīcināšanu. Piemēram, KL 79. pantā paredzēta atbildība par tādu vērtību tišu iznīcināšanu, kas ir kultūras un nacionālā mantojuma sastāvdaļa, KL 229. panta pirmajā daļā – par valsts aizsardzībā esoša kultūras pieminekļa iznīcināšanu vai bojāšanu, savukārt KL 307. pantā – par krimināllietas materiālu tišu iznīcināšanu vai bojāšanu.

Noziedzīgās darbības objektīvā puse visos šajos gadījumos ir identiska (bojāšana vai iznīcināšana), atšķirīgs ir tikai priekšmets, pret ko ir vērstas darbības.

¹¹ Sk. Sodu likuma 46. pantu.

¹² Vācijas StGB 15. p., Austrijas StGB 7. p. 1 d. un Šveices StGB 12. p. 1. d.

¹³ Beļska A. Noziedzīga nodarījuma izpratne Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu krimināltiesībās. Promocijas darbs. Rīga, 2012. 168. lpp.

¹⁴ Šī norma noteica, ka nodarījums var tikt sodīts tikai, ja sodāmība (*Strafbarkeit* – vācu val.) bija noteikta ar likumu, pirms nodarījums izdarīts. Tiedemann K. (Hrsg.). *Strafgesetzbuch: Leipziger Kommentar, Einleitung* §§ 1–31. Band 1. Berlin: Walter de Gruyter, 2007, S. 1000.

Ievērojot minēto, būtu likumsakarīgi, ja nodoma veidi, ar kādiem var izdarīt šos noziedzīgos nodarījumus, būtu identiski. Tomēr, iepazīstoties ar komentāriem, konstatējams pretējais – KL 185. un 307. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums izdarāms tikai ar tiešu nodomu,¹⁵ bet KL 79. pantā un 229. panta pirmajā daļā paredzētais noziedzīgais nodarījums – ar tiešu un netiešu nodomu.¹⁶ Jebkāds skaidrojums šai atšķirīgajai pieejai komentāros nav sniegts.

Otrais piemērs.

Vēl raibāka aina, turklāt vienas KL nodaļas ietvaros, paveras, ja salīdzina komentārus par noziedzīgiem nodarījumiem ar pazīmi “būtisks kaitējums un smagas sekas”.

Nodaļā par noziedzīgiem nodarījumiem pret dabas vidi ir norādīts tālāk minētais: būtiska kaitējuma nodarīšana, pārkāpjot zemes, tās dziļu, ūdeņu vai mežu apsaimniekošanas vai izmantošanas noteikumus (KL 96. p.), iespējama neuzmanības formā.¹⁷ Tas pats norādīts par būtiska kaitējuma nodarīšanu, pārkāpjot dabas resursu izpēti vai izmantošanas noteikumus (KL 97. p. 2. d.),¹⁸ radioaktīvo vielu vai citu jonizējošo starojuma avotu ražošanas, iegādes, pārvietošanas, uzglabāšanas, apstrādes vai lietošanas noteikumus (KL 98. p. 2. d.),¹⁹ kā arī atkritumu apsaimniekošanas noteikumus (KL 99. p. 2. d.).²⁰ Tajā pašā laikā komentāros pie cita šīs nodaļas panta norādīts, ka būtiska kaitējuma nodarīšana, pārkāpjot speciālos noteikumus, iespējama ne tikai aiz neuzmanības, bet arī netieša nodoma veidā (KL 98.¹ p. 2. d.).²¹ Visbeidzot, vienā gadījumā norādīts, ka pret sekām – būtisku kaitējumu – iespējams netiešs nodoms un noziedzīga nevēriba (KL 115.¹ p.).²²

Šī nekoncekvence, kad pēc uzbūves identiskās normās ir vismaz trīs dažādi varianti tam, kādi nodoma un/vai neuzmanības veidi nepieciešami, ir vairāk nekā neapmierinoša. Turklāt situāciju vēl neizprotamāku padara pēdējais (trešais) variants. Saskaņā ar to pret sekām iespējams netiešs nodoms un noziedzīga nevēriba, t. i., vājākie nodoma un neuzmanības veidi, bet ne tiešs nodoms un noziedzīga pašpaļāvība kā spēcīgākais nodoma un neuzmanības veids.

Trešais piemērs.

Vērtējot KL komentāru attīstību laikā, konstatējams, ka, lai gan tos sastādījuši tie paši autori, dažu pantu komentāros kardināli mainījies viedoklis par to, ar kādiem nodoma un/vai neuzmanības veidiem iespējams izdarīt konkrēto noziedzīgo nodarījumu. Piemēram, 1999. gada komentāros bija norādīts, ka KL 317. un 318. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu var izdarīt ar tiešu vai netiešu nodomu.²³ Analogs viedoklis pausts 2003. gada komentāros.²⁴ Turpretim 2016. gada komentāros viedoklis pēkšņi mainījies. Lai gan šo pantu dispozīcijās nav ieviestas

¹⁵ Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII–XXV nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 72., 546. lpp.

¹⁶ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 49. lpp.

¹⁷ Turpat, 104. lpp.

¹⁸ Turpat, 106.–107. lpp.

¹⁹ Turpat, 113. lpp.

²⁰ Turpat, 117.–118. lpp.

²¹ Turpat, 114. lpp.

²² Turpat, 224. lpp.

²³ Krastiņš U., Niedre A. Krimināllikuma komentāri. Sevišķā daļa. 7. grāmata. Rīga: AFS, 1999, 46., 48. lpp.

²⁴ Krastiņš U., Liholaja A., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski-praktiskais komentārs. 3. grāmata. Rīga: AFS, 2003, 397., 399. lpp.

jebkādas izmaiņas par subjektīvo pusi, ir norādīts, ka pret būtisku kaitējumu iespējams gan nodoms, gan neuzmanība.²⁵

Protams, var jau teikt, ka laika gaitā mainījies uzskats. Tomēr tik kardinālas izmaiņas būtu jāpamato. Lai gan šai sakarā norādīts, ka vainīgā psihiskā attieksme pret sava nodarījuma sekām neuzmanības formā neietekmē noziedzīgā nodarījuma atzīšanu par izdarītu ar nodomu (tīši),²⁶ tomēr šis viedoklis ir pamatots ar likumprojektu, kas pamatoti noraidīts un nav stājies spēkā.²⁷ Arī no loģikas viedokļa šāds arguments ir acīmredzami aplams – nodarījums, pret kura sekām persona pieļāvusi neuzmanību, nevar pārvērsties par tīšu noziedzīgu nodarījumu.

Ja vēl var pieļaut, ka, piemērojot KL 317. un 318. pantu, neuzmanība būtu iespējama attiecībā uz personas nāvi vai smagiem miesas bojājumiem, jo šo seku radīšana aiz neuzmanības vispārīgi ir kriminalizēta (sk. KL 123. p., 131. p.) un tāpēc attiecīgie amatnoziegumi būtu vērtējami kā kvalificētie neuzmanības sastāvi, tad attiecībā uz cita rakstura sekām, piemēram, mantisku zaudējumu, to nevar teikt, jo nav tādas vispārīgas normas, kas paredzētu atbildību par mantiska zaudējuma nodarīšanu aiz neuzmanības. Par šo seku nodarīšanu aiz neuzmanības kriminālsods ir paredzēts tikai izņēmuma kārtā (sk. piemēram, KL 186. p.).

Terminu “apzināti” un “zinot” lietojums. Latvijas krimināltiesību teorijā ir norādīts, ka to, ka konkrētais noziedzīgais nodarījums izdarāms vienīgi ar tiešu nodomu, liecina terminu “apzināti” vai “zinot” lietojums.²⁸ Šādi sliecas uzskatīt arī Augstākā tiesa, jo, ja attiecīgajās normās lietoti šie termini, parasti nolēmumos atzīts, ka attiecīgais noziedzīgais nodarījums izdarāms tikai ar tiešu nodomu.²⁹

Tomēr tam nevar piekrist šādu iemeslu dēļ.

Pirmkārt, KL Vispārīgajā daļā termins “apzinājusies” lietots, gan raksturojot tiešu, gan netiešu nodomu (KL 9. p. 2. un 3. d.). Šis termins ir vienīgi nodoma intelektuālā elementa apzīmējums. Tātad jau no likuma sistēmas izriet, ka termini “zinot”, “apzināti” un “apzinoties” neļauj droši secināt, ar kādu nodoma veidu var izdarīt konkrēto noziedzīgo nodarījumu. To apliecina arī tiesu prakse. Piemēram, KL 117. panta 1. punktā paredzēta atbildība par slepkavību tam, kurš noslepkavojis sievieti, apzinoties, ka viņa ir grūtniecības stāvoklī. Par šo normu norādīts, ka nebūs izšķiroši, vai grības moments pret šo pazīmi norādīs uz tiešu vai netiešu nodomu, piemēram, vainīgajam bijusi vienaldzīga attieksme pret šo pazīmi.³⁰

Otrkārt, arī tad, ja attiecīgajā KL normā nav iekļauti termini “zinot” vai “apzināti”, tas praksē nav bijis šķērslis atzīt, ka noziedzīgais nodarījums izdarāms tikai

²⁵ Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. 2016, 579., 584. lpp.

²⁶ Turpat, 32.–33. lpp.

²⁷ Tieslietu ministrijas darba grupā bija izstrādāts ierosinājums KL 8. pantu papildināt šādi: ja ar nodomu izdarīta nodarījuma (darbības vai bezdarbības) rezultātā iestājušās kaitīgas sekas, kuras neaptver personas nodoms, kriminālatbildība par tādām kaitīgām sekām iestājas, ja viņa paredzējusi kaitīgo seku iestāšanās iespēju, bet vieglprātīgi palāvusies, ka tās varēs novērst, vai arī nav paredzējusi kaitīgo seku iestāšanās iespēju, kaut gan tai vajadzēja un tā varēja tās paredzēt. Kopumā tāds noziedzīgs nodarījums atzistams par izdarītu ar nodomu. Krastiņš U. Vēl un vēlreiz par vainu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumus. Jurista Vārds, 2014, Nr. 43, 10.–16. lpp.

²⁸ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 128.–129. lpp.

²⁹ Augstākās tiesas 16.01.2009. lēmums lietā SKK–11/2009. Pieejams: <http://at.gov.lv> [aplūkots 21.12.2020.]; Augstākās tiesas 12.10.2007. lēmums lietā SKK–619/2007. Pieejams: <http://at.gov.lv> [aplūkots 21.12.2020.]; Augstākās tiesas 27.01.2015. lēmums lietā SKK–23/2015. Pieejams: <http://at.gov.lv> [aplūkots 21.12.2020.].

³⁰ Rozenbergs J. 2012, 66. lpp.; Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. 1991–2002. Rīga, 2002, 22. lpp.

ar tiešu nodomu,³¹ tostarp arī materiāla sastāva noziedzīgie nodarījumi, kuros atkarībā no konkrētās normas formulējuma iespējams gan netiešs nodoms, gan neuzmanība. Piemēram, pie izvairīšanās no nodokļu nomaksas (KL 218. p. 2. d.) par nepieciešamu atzīts tiešs nodoms.³² Tomēr kāpēc, ja normas tekstā nav norādes par subjektīvās puses formu, daļā gadījumu atzīts par nepieciešamu tikai tiešs nodoms, kā tas ir, piemēram, ja izvairās no nodokļu nomaksas, turpretim citos gadījumos, kā tas ir, piemēram, ja ļaunprātīgi izmanto dienesta stāvokli, pret tām pašām mantiska rakstura sekām tiek atzīta par iespējamu pat neuzmanība (KL 318. p.),³³ netiek paskaidrots.³⁴ Salīdzinājumam Vācijas judikatūrā atzīts, ka kriminālatbildībai par izvairīšanos no nodokļu nomaksas nav nepieciešams nolūks vai tiešs nodoms. Ir pietiekoši, ja izdarītājs uzskata par iespējamu likumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmju realizāciju (zināšanas elements) un akceptējot pacieš to (netieša nodoma gribas elements).³⁵

Latvijas krimināltiesību teorijā atzīts, ka arī terminu “motīvs”, “mērķis” un “nolūks” lietojums liecina, ka konkrētais noziedzīgais nodarījums izdarāms tikai ar tiešu nodomu.³⁶ Tomēr arī šie termini kā kritērijs tiešam nodomam nav absolūtizējami. Rakstam noteiktā apjoma ierobežojuma dēļ šis secinājums tiks pamatots atsevišķā publikācijā.

Vienīgi ieskicējot iebildumus valdošajam viedoklim, šajā rakstā ir minams piemērs kontekstā ar KL 117. panta 8. punktu, kurā paredzēta atbildība par slepkavību, kas izdarīta, lai slēptu citu noziedzīgu nodarījumu vai atvieglotu tā izdarīšanu. Šo nolūku realizācijai cietušā nonāvēšana ne vienmēr ir obligāta. Vainīgais var uzskatīt, ka konkrētajā situācijā viņa nolūks realizējams, vienīgi lietojot vardarbību pret cietušo, viņu nenonāvējot. Ja šādos gadījumos vardarbīgo darbību rezultātā tomēr iestājas cietušā nāve, pret šīm sekām – atkarībā no konkrētās situācijas – iespējams netiešs nodoms vai noziedzīga pašpaļāvība. Piemēram, ja pēc slepkavības apsūdzētais nolēmis slēpt šī nozieguma pēdas, aizdedzinot māju, zinot, ka tās augšstāvā dzīvo citas personas, kuras ugunsgrēkā var iet bojā, iespējams ir netiešs nodoms šīs personas nonāvēt un nolūks slēpt iepriekš izdarīto slepkavību.

Nolūks slēpt citu noziedzīgu nodarījumu un netiešs nodoms nav savstarpēji savienojami tikai tad, ja noziedzīga nodarījuma slēpšanu, ko cenšas panākt izdarītājs, saskaņā ar viņa priekšstatu var sasniegt vienīgi ar cietušā nāvi. Iepriekš minētajā piemērā šāda situācija nav konstatējama.

³¹ Augstākās tiesas 28.03.2018. lēmums lietā SKK-49/2018. Pieejams: <http://at.gov.lv> [aplūkots 21.12.2020.]. Augstākās tiesas 16.01.2018. lēmums lietā SKK- 4/2018. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv> [aplūkots 21.12.2020.]. Augstākās tiesas 31.10.2019. lēmums lietā SKK-373/2019. Pieejams: <http://at.gov.lv/> [aplūkots 21.12.2020.].

³² Tas ir materiāla sastāva noziedzīgs nodarījums. Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. 2013, 92. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv> [aplūkots 29.12.2020.].

³³ Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. 2016, 584. lpp.

³⁴ Par šādu pamatojumu nevar atzīt vispārīgas tēzes, kas līdz šim izteiktas KL 218. panta otrajā daļā un 318. pantā, jo tās ir vienīgi tēzes bez dziļāka pamatojuma. Sk., piemēram, Tiesu prakses apkopojums. Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. 2013, 92. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas> [aplūkots 29.12.2020.].

³⁵ Tāpēc droša zināšana par nodokļu prasījuma pamatu vai apmēru nav obligāts nosacījums nodomam izvairīties no nodokļu nomaksas. Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 08.09.2011., 1 STR 38/11, 19.–20. rdk. Pieejama: <http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/1/11/1-38-11.php> [aplūkots 15.06.2016.].

³⁶ Rozenbergs J. 2012, 67. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 255. lpp.; Krastiņš U. 2014, 185.–186. lpp.

Risinājums (Vācijas, Austrijas, Šveices pieeja). Saskaņā ar valdošo viedokli šajās valstīs, ja noziedzīga nodarījuma sastāvs neprasa noteiktu nodoma veidu, visi nodoma veidi ir līdzvērtīgi. Tādā gadījumā pietiekošs ir netiešs (eventuāls)³⁷ nodoms.³⁸ Šī pieeja ir spēkā neatkarīgi no tā, vai konkrētais sastāvs ir formāls vai materiāls.

Lai šo pieeju ieviestu Latvijā, jāatsakās no KL 9. panta redakcijas, kas stājās spēkā 2013. gada 1. aprīlī, ko autors kritizējis jau agrākās publikācijās.³⁹

Aicinājumu orientēties pēc vāciski runājošo valstu krimināltiesību teorijas un prakses, protams, var kritizēt. Tomēr oponentiem vērts citēt E. Levita teikto: Latvijas tiesību zinātniekiem un praktiķiem būtu jāmēģina nevis no jauna konstruēt tiesību pamatprincipus, bet gan rast tālākattīstības ierosmes un atbildes, kas jau aprobežotas citā, salīdzināmā tiesību sistēmā.⁴⁰ Ir stipri apšaubāms, vai tādā krimināltiesību pamatjautājumā kā nodoms Latvijai bija nepieciešama pilnīgi “jaunas” koncepcijas izstrāde, kāda likta pašlaik spēkā esošā KL pamatā. Turklāt vāciski runājošo valstu pieeja faktiski atbilst arī Latvijā līdz 2013. gada 1. janvārim atzītajai nostājai, kā arī padomju krimināltiesībām, tikai ar to atšķirību, ka vāciski runājošajās valstīs ir spēcīgāka teorētiskā un praktiskā bāze.

Kopsavilkums

1. KL Vispārīgajā daļā iekļaujama norma, ar kuru noteikts: ja KL Sevišķajā daļā nav noteikts citādi, sodāms tikai ar nodomu izdarīts noziedzīgs nodarījums.
2. Ir jāpārvērtē atšķirīgo terminu lietojums, ar kuriem apzīmēta subjektīvās puses (vainas) forma, pēc iespējas tos unificējot; atšķirīgie termini atstājami tikai tad, ja tiem ir kāda īpaša nozīme.
3. Ja KL Sevišķās daļas normā ir ietverta norāde par nodomu vai neuzmanību, nereti nav skaidrs, vai atbildība paredzēta par abiem to veidiem vai tikai par vienu no tiem. KL nesniedz jebkādas norādes, savukārt tā komentāros pat pie identiskas uzbūves normām nav konsekvences. Savukārt Latvijas krimināltiesību teorijā paustais viedoklis, ka KL lietotie termini “apzinoties”, “zinot”, “motīvs”, “nolūks” un “mērķis” liecina, ka noziedzīgais nodarījums izdarāms tikai ar tiešu nodomu, nav drošs kritērijs nepieciešamā nodoma veida identificēšanai.

³⁷ Gan padomju krimināltiesībās, gan līdz nesenaī pagātnei Latvijas krimināltiesībās netiešs un eventuāls nodoms lietoti kā sinonīmi. Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Dzenitis J., Niedre A. (zin. red.). Rīga: Avots, 1982, 45. lpp.; Blūma M. Padomju krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Mācību līdzeklis. Rīga: P. Stučka Latvijas Valsts universitāte, 1977, 75. lpp.; Krastiņš U. 2014, 143. lpp. Profesora U. Krastiņa atšķirīgais viedoklis, kas pausts pēdējos gados, neatbilst šīs terminoloģijas tradicionālajam lietojumam, tai skaitā viņa paša darbos.

³⁸ Kindhäuser U. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2011, S. 127. Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 02.10.1953., 3 StR 151/53. Pieejama: rechtsportal.de/reģistrēta_pieeja [aplūkots 18.10.2018.]; Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 28.09.2003., 6S.407/2002, 1.3. punkts. Pieejama: http://www.servat.unibe.ch/dfr//bger/030928_6S_407-2002.html [aplūkots 24.06.2015.]; Austrijas Augstākās tiesas lieta: Entscheidungsdatum 12.04.1984., Geschäftszahl 13Os49/84. Pieejama: https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JJT_19840412_OGH0002_0130S00049_8400000_000 [aplūkots 08.02.2021.].

³⁹ Leja M. Jurista Vārds, 2016, Nr. 39 (942), 26.–33. lpp.; Leja M. Jurista Vārds, 2016, Nr. 27, 18.–26. lpp.; Leja M. Jurista Vārds, 2016, Nr. 12, 10.–17. lpp.

⁴⁰ Levits E. Nopietns darbs konstitucionālajās tiesībās. Jurista Vārds, 2001, Nr. 16, 9. lpp.

4. Vāciski runājošās valstīs valdošais viedoklis ir šāds: ja likumā nav citādu norāžu, pietiekams ir netiešs (eventuāls) nodoms kā vājākais nodoma veids. Lai šo pieeju būtu iespējams pieņemt Latvijā, ir jāatsakās no līdzšinējās nodoma un to veidu izpratnes, ko mēģināts ieviest ar KL grozījumiem, kas stājušies spēkā 2013. gada 1. aprīlī, atkāpjoties no nodoma veidu vēsturiskās izpratnes Latvijā.